

Kur'an-ı Kerim Meallerinde Benzer Anlamlılık Sorunu:

عمل ve صنع, فعل Örneği

Ayşe Hümeýra RIZVANOĞLU*

Öz Diller içerisinde bulunan benzer anlamlı sözcükler, çeviri çalışmaları sırasında, üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardan biridir. Çünkü bu tür sözcükler arasındaki anlam nüansları, çeviride büyük anlam kaymalarına ya da detay kayıplarına yol açabilmektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim çevirisi söz konusu olduğunda, bu anlam kaymalarını ya da önemli anlamsal detayları gözden kaçırmamak için bir kat daha titiz bir çalışma yürütmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla geçen benzer anlamlı üç farklı fiilin meallerdeki çevirileri ele alınmış, anlamda oluşan detay kayıpları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Benzer anlam, çeviri sorunları, Kur'an-ı Kerim, meal

Similarity of Meanings in Qur'an Translations: The Cases of فعل, صنع and عمل Words.

Abstract Translation of the words with similar meanings is one of the issues to be dealt with extra precision, because the nuances of meaning between this kind of words can lead to huge semantic shifts or loss of important details in translation. Especially when it comes to the translation of the Holy Quran, a more rigorous study is required in order not to overlook those semantic shifts and significant detail losses. In this study, using the "Meâl" translations of three similar-meaning words which are frequently mentioned in the Holy Quran, it is tried to put forward the semantic detail losses.

Keywords: Similar meanings, Translation issues, the Holy Quran, Quran translations.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, ayse.hr@gmail.com

Giriş

Yayıldığı geniş coğrafya ölçüsünde dilsel zenginliklere sahip olan Arapça, bu zenginlikler ve çeşitlilikler sebebiyle Arap olmayanlar tarafından olduğu kadar Araplar tarafından da zaman zaman yanlış/eksik anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır. Bu anlam çeşitliliğine ve dolayısıyla karmaşasına yol açan durumlardan biri de eş/benzer anlamlı sözcüklerdir.

Arap coğrafyasının genişliği çok çeşitli kavimler ve topluluklar doğurmuştur. Bu toplulukların her birinde şahsına münhasır özellikler ve kültürler ortaya çıkmıştır. İşte bu çeşitli kültürlerde, aynı olguyu/nesneyi tanımlayıcı farklı sözcüklerin türemiş olması şaşırtıcı değildir. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu tür farklı tanımlamaları ve anlamsal değişimleri kendi toplum kültürü içerisinde ele alarak anlamlandırmaktır.

Eşanlamlılık, farklı kültürlerden doğan sözcüklerde elbette görülmektedir. Ancak aynı dil içerisinde “tam anlamıyla” eşanlamlı sözcüklerin bulunmasının mümkün olmadığı, Doğan Aksan’ın da belirttiği gibi bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir¹. Elbette “ayakkabı/pabuç, kafiye/uyak” gibi birebir aynı anlama gelen sözcükler bir dilde kullanılmaktadır; ancak göz önünde bulundurulmalıdır ki bu sözcüklerden her biri “farklı dillerden” doğmuş sözcüklerdir.

Bu çalışmada, Kur’an-ı Kerim’de çok yerde geçen **فَعَلَ**, **صَنَعَ** ve **عَمِلَ** fiilleri ve bu fiillerin Türkçeye çevirisinde ilk akla gelen anlamı olan “yapmak” fiilin kullanılması ele alınmıştır. Daha sonra bunların anlamları arasındaki farkların neler olduğu ortaya konularak, Kur’an’daki benzer ifadelerde neden üç farklı fiil zikredildiği anlamaya çalışılmıştır. Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda “eşanlamlı” yerine “benzer anlamlı” ifadesi kullanılmıştır.

فَعَلَ Fiilinin Anlamı, Kapsamı ve Kur’an-ı Kerim’deki Kullanımı

فَعَلَ fiili, sülasi mücerred bir fiildir ve sarfta 3. bâbdadır. Sözlük anlamı “yapmak, etmek, işlemek, eylemde bulunmak”² olan bu fiil, çekimleri ve türevleriyle birlikte Kur’an-ı Kerim’de 99 yerde geçmektedir. el-İsfehâni bu fiilin özelliklerini ifade ederken kasıtlı ya da kasıtsız; iyi ya da kötü; hakkını vererek ya da gelişigüzel; insandan, hayvandan ya da cansız varlıklardan sâdır olabilecek eylemleri tarif etmektedir³. el-Leyş ise **فَعَلَ** kökünden türemiş bir isim olan **فَعَالٌ** / fe’âlun ismini, cömertlikten ve ikramdan doğan güzel iş olarak tanımlarken; İbnu’l-A’râbi ve el-Mubberred gibi bazı dilciler bu ismin, güzel işleri olduğu kadar çirkin işleri de anlatacağını savunmuşlardır⁴.

Öyleyse bir eylemin gerçekleştiğini bildiren **فَعَلَ** fiili bir insanın, hayvanın ya da cansız bir varlığın; kasıtlı-kasıtsız, iyi-kötü, güzel-çirkin, yaptığı tüm eylemleri kapsamaktadır. Bir göktaşının, bir çocuğun, bir timsahın vb. yapacağı tüm eylemler Arapçada “**فَعَلَ**” ile ifade edilebilmektedir.

فَعَلَ'nin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımına bakıldığında yukarıda dile getirilen kapsamların (hayvanlar hariç) Kur'an'da geçtiği görölmektedir. Örneğin, Yûsuf suresi 89. ayette Yûsuf Peygamber, kendisini kuyuya atan kardeşlerinin bilinçlerini şöyle sorgulamaktadır:

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ

“Siz cahilliğinizde Yûsuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?” (12/89)

Bu ayette geçen **فَعَلْتُمْ** fiili, M. Hamdi Yazır'a ait mealde “yapmak” fiili ile karşılanmıştır. Aynı karşılığı, bu çalışmada faydalanılan diğer tüm meallerde de görmekteyiz.⁵

Şu'arâ suresi 20. ayette ise Musa Peygamber yaptığı işte bilinçli davranmadığını şöyle ifade etmektedir:

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذْ وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ

“Musa, “ben, dedi, o anda o işi yaptım ki şaşkınlardandım.” (26/20)

Buradaki **فَعَلْتُهَا** ifadesi de aynı meallerde yine aynı fiil köküyle “yaptım, yaptığım, yapmıştım” olarak Türkçeye aktarılmıştır.

Bununla birlikte **فَعَلَ**'nin hem iyi hem de kötü işler için kullanımı, da Âl-i İmran 115. ve Mâide 79. ayetlerde de görölmektedir:

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

“Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.” (3/115)

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Yaptıkları herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi.” (5/79)

Âl-i İmran suresinde geçen bu ayette **فَعَلَّ**'den çekimlenen bu fiil hayırlı bir işin gerçekleşmesi için kullanılırken, fiilin aynı çekimi Mâide suresinde kötü bir işin gerçekleştiğini bildirmektedir ve Yazır, Âl-i İmran suresi 115. ayette “işlemek” fiilini kullanırken diğer meal yazarlarının tamamı “yapmak” fiilini kullanmışlardır.

Şimdiye kadar sunulan ayetlerde **فَعَلَّ** insanların gerçekleştirdiği eylemler için kullanılmaktaydı. Kur'an'da bu fiilin hayvanlarla ilgili bir kullanımına rastlanmamakla birlikte, cansız varlıkların eylemine örnek olarak Enbiya suresi 63. ayet gösterilebilir:

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

“İbrahim: Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun, dedi.” (21/63)

Burada İbrahim Peygamber işi “yapan” olarak putların büyüğünü kastetmekte ve **فَعَلَّ** fiili, cansız bir varlığın eylemini anlatırken kullanılmaktadır. Diğer ayetlerde olduğu gibi burada da **فَعَلَّ**, aynı meallerin tamamında “yapmak” fiili ile karşılanmıştır.

فَعَمِلَ Fiilinin Anlamı, Kapsamı ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı

فَعَمِلَ / amile fiili de tıpkı **فَعَلَّ** gibi sülasi mücerred bir fiildir ve sarfta 4. bâbdadır. Bu fiilin sözlükteki anlamı “yapmak, etmek, işlemek, çalışmak⁶ “yahut “amel etti, iş yaptı⁷ şeklindedir ve görüldüğü gibi temel anlamda **فَعَلَّ** 'den kesin çizgilerle ayrılmamakta, ancak anlam detaylarıyla farklılaşmaktadır. **فَعَمِلَ** fiili, çekimleri ve türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de 274 defa geçmektedir.

el-İsfehânî'nin el-Mufredât'ında bu fiil, **فَعَلَّ**'den daha dar kapsamlı tarif edilmektedir. Çünkü **فَعَمِلَ** canlılara ait “kasıtlı” davranışları bildiren bir fiildir ve **فَعَلَّ** gibi kasıtsız davranışları da kapsamaz. Ayrıca **فَعَلَّ** insan-hayvan-cansız türleri için de kullanılabilirken, **فَعَمِلَ**'nin insan eylemleri dışındaki kul-

lanımı oldukça nadirdir. **عَمِلَ** ve **فَعَلَ**'nin ortak yönleri ise, güzel işleri de çirkin işleri de anlatıyor olmalarıdır⁸. Aralarındaki tek fark bilinçli ve canlılara ait eylemleri anlatmasıdır.

Lisânu'l-'Arab'a bakıldığında da el-İsfehânî'nin tarifine uygun olarak tüm **عَمِلَ** türevlerinin insana ait olguları bildirdiği görülmekte ve hepsi "bilinçli" yapılan bir işi, mesleği ifade etmektedir. Bu kökten türeyen ve hayvanlar için kullanıldığına rastlanan tek sözcük ise "çift öküzü" anlamına gelen **عوامل**/'avâmil sözcüğüdür⁹.

عَمِلَ fiilinin Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında da bu durum farklı değildir; tüm kullanımlar yalnızca insana ait eylemleri bildirmektedir. Bu fiilin çekimlerinin Kur'an-ı Kerim'deki en sık kullanımına 'Ankebût suresi 7. ayette olduğu gibi, insana has bir davranış olan "salih amel işleme"nin vurgulandığı yerlerde rastlanmaktadır:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

"İman edip iyi işler yapanların kötülüklerini elbette örteriz. Onları yaptıklarını daha güzeliyle mükâfatlandıracağız." (29/7)

Bulaç, Bilmen ve Çantay'a ait meallerde **عملوا** fiili "salih/ güzel amellerde bulunmak" olarak alınırken, Yazır'ın yukarıdaki meali ile birlikte diğer meallerde "iyi/ doğru ve yararlı/ makbul işler yapmak" ifadeleriyle karşılanmıştır.

عَمِلَ fiilinin bilinçli/ kasıtlı bir eylem olduğunu gösterir ayetler sayıca fazla olmakla birlikte, "kasıt" anlamı daha çok bağlamdan ve ayette yapılan eylemin niteliğinden; yani farkında olmadan, bilinçsiz bir şekilde yapılamayacak eylemler olmasından çıkmaktadır. Nitekim bu fiilin geçtiği ayetlerin büyük bölümünde bahsi geçen "sâlih amel" de kasıtsız ve bilinçsiz yapılacak bir eylem değildir. **عَمِلَ** fiilinin içerdiği "kasıtlı davranış" anlamının en açık görüldüğü ayetlerden biri Neml suresi 19. ayettir:

فَتَبَسَّمْ صَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"...ve hoşnut olacağın iyi işler yapmamı gönlüme getir. Rahmetinle beni iyi kulların arasına kat." (27/19)

Burada “yapmamı” olarak Türkçeye çevrilen *أَعْمَلَ*/a’mele fiili, yine Bulaç ve Bilmen mealleri dışında “yapmak” fiili ile karşılanmıştır.

Ayette belli bir azim, istek ve kasıtlı sâlih amele yönelme görülmektedir ve bunun bilinçsizce davranışlarla elde edilemeyeceği açıktır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise *أَعْمَلَ* fiilinin tıpkı *فَعَلَ*’de görüldüğü gibi “yapmak” fiili ile karşılanabildiğidir. Öyleyse en başta belirttiğimiz gibi *عَمِلَ* ve *فَعَلَ* fiilleri benzer anlamlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

عَمِلَ’nin kapsamıyla ilgili verilen diğer bir bilgi de iyi (salih) işleri olduğu kadar kötü (şer) işleri de içerdiğidir. Fiilin bu bağlamda Kur’an’da kullanımına en sade örnek, Zilzâl suresinin son iki ayetidir:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

“Her kim zerre miktarı bir hayır işlemişse onu görecektir.” (99/7)

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

“Her kim zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.” (99/8)

Birebir aynı ifadeler ve bağlamlar içerisinde iyi ve kötü için aynı fiilin kullanılması, bize bu fiilin kapsamını anlamada yardımcı olmaktadır. Yazır’ın “işlemişse” fiilini kullandığı bu ayeti Esed “iyilik yapmışsa”, Yıldırım “hayır yapan”, Çantay “hayır yapıyor idiyse”, Ateş ise “hayır yapmışsa” ifadeleriyle Türkçeye aktararak *عَمِلَ* karşılığında yine “yapmak” fiilini kullanmışlardır.

İslam’la birlikte Türkçeye giren “salih amel, hayır, şer” gibi kavramların “işlemek” eylemiyle bir eşdizim oluşturduğu dikkatten kaçmamalıdır. “Amel” sözcüğünün Türkçeleştirilmeden meali verildiğinde bu eşdizimden dolayı “işlemek” fiiliyle kullanılması doğaldır. Ancak “amel” mastarının Türkçe karşılığı olan “iş” sözcüğünün eşdizimi “yapmak” eylemi iledir. O halde ‘Ankebût-7, Zilzâl-7 ve 8. ayetlerdeki ifadeleri tam Türkçeleştirdiğimizde Neml-19. ayetteki gibi “iş yapmak” ifadesini elde ederiz. Bu sonuç, *عَمِلَ* fiilinin de “yapmak” anlamına geldiğini açıkça göstermektedir.

Bu noktada *عَمِلَ* ve *فَعَلَ* fiillerinin iyi ya da kötü davranışları anlatması bakımından ortak olmakla birlikte; *عَمِلَ* fiilinin “insana özgü kasıtlı, amaçlı davranışlara” işaret ederken, *فَعَلَ*’nin “canlı-cansız, amaçlı-amaçsız tüm davranışlara” işaret ederken,

nışlar” için kullanılabilceği hatırlanmalıdır. Ancak her iki fiil de meallerde “yapmak” ile karşılanabilmektedir.

صَنَعَ Fiilinin Anlamı, Kapsamı ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı

صَنَعَ fiili, sülasi mücerred bir fiildir ve sarfta فَعَلَ gibi 3. bâbdadır ve Kur'an-ı Kerim'de kök ve türevleriyle birlikte 17 yerde geçmektedir. Türkçeye geçen *sumi*, *sanayi*, *sanat* gibi sözcüklerin kökeni bu fiildir. صَنَعَ'nın sözlük anlamına geçmeden önce, Türkçeye geçmiş bu kelimelerin anlamlarını hatırlayarak temel bir fikir oluşturmaya çalışalım.

Sumi sözcüğü dilimizde doğal olmayan ve genellikle insan eliyle “yapılmış” nesnelere ifade etmede kullanılmaktadır. Türkçe tam karşılığı olarak yine “yap-” kökünden türeyen *yapay* sözcüğü kullanılmaktadır.

Sanayi ise ilk akla gelen anlamıyla, doğalın olduğu gibi bırakılmadığını, insan eliyle “işlendiğini” ve doğal olanı alıp ondan başka bir şey “yapıldığını” anlatır bir sözcüktür.

Sanat, insanlara özgü bir estetik eylemdir. Sanatta “yapılan iş” kusursuz derecede iyidir, ustalıkla yapılmıştır ve gelişigüzellik söz konusu değildir.

Öyleyse kökü صَنَعَ olan ve Türkçede kullanılan bu üç sözcüğün ortak yönleri bir şeyden başka bir şey “yapma” ve bunu iyi bir şekilde “yapma” olarak ifade edilebilir.

el-İsfehânî'ye göre صَنَعَ ile ifade edilebilen her eylem فَعَلَ ile de anlatılabilir; ancak فَعَلَ ile ifade edilebilen eylemlerin hepsi صَنَعَ ile anlatılamaz. Çünkü صَنَعَ, فَعَلَ'ye göre daha özellikli anlamlar taşımaktadır. Örneğin فَعَلَ insanlarla birlikte cansız varlıkları ve hayvanları da kapsarken, صَنَعَ yalnızca insanlara özgüdür. Ayrıca صَنَعَ sözcüğü bir eylemi yalnızca gerçekleştirmeyi değil, *sanat* sözcüğünde olduğu gibi onu iyi yapmayı ifade eder¹⁰. Ancak bu “iyi” فَعَلَ ve عَمِلَ'de olduğu gibi “hoş” anlamında değil; iyi iş çıkarma, ustalıkla ve itinayla yapma, layıkıyla yerine getirme vb. olarak algılanmalıdır. Nitekim A'raf suresi 137. ayette geçen

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَعَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ

“Ve o hırpalanıp ezilmekte bulunan kavmi ma’hud arzın bereketlerle donattığımız meşriklarına mağriblerine varis kıldık ve Rabbi’nin Ben-i İsrail’e olan o güzel kelimesi sabr etmeleri sebebiyle tamamen tehakkuk etti de Firavun ile kavminin yapageldikleri masnûâtı ve yükselttikleri binaları yerlere serdik.” (7/137) ifadesinde Firavun’un hoş bir iş yaptığı değil; itinayla ve ustaca, sanat derecesinde yaptığı işler, yükselttiği binalar vurgulanmaktadır.

Sözlük anlamı ile صَنَّع “yapmak, üzenlemek, düzene koymak, çalıştırmak, işletmek (Allah) yaratmak, imal etmek” demektir¹¹. İnsanların daha önceden bilgi elde ederek, bir tertip ve düzen içinde, bir gayeye dönük olarak sağlamca yaptıkları şey için kullanılır¹².

Lisanu’l-’Arab’da ise bu fiilin ism-i fail türevi olan صنيع sanî’un sözcüğü, usta ve becerikli kimse için kullanılmaktadır¹³. Bu da صَنَّع fiili ile ifade edilen eylemin usta ellerden çıkmış olacağının diğer bir göstergesidir.

Bu durum صَنَّع fiilinin Kur’an-ı Kerim’deki kullanımlarında da açıkça gözlenmektedir. Neml suresi 88. ayette geçen şu ifade hiç kuşkusuz bir ustalığı ve sanatı anlatmaktadır:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ

“Görüp de donuk sandığın dağlar, bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi gayet iyi yapan Allah’ın yapısıdır.” (27/88)

Ayette صَنَّع fiilinin mastarı olan صُنِعُ/sun’un, Ateş’e ait mealde “yapı” sözcüğüyle Türkçeye aktarılmıştır ve daha önce belirtildiği gibi bir işi iyi yapmayı ifade eder. Ayette geçen أَنْتَقَنَ fiili ise bu anlamı pekiştirmeye yöneliktir ve “mükemmellik, iyi yapma; kapsamlı olma, genişlik, vukuf, vakıf olma” anlamlarını içermektedir¹⁴. Enbiya suresi 80. ayette ise Dâvud Peygamber’den bahsedilmektedir:

وَعَلَّمْنَاهُ صِنْعَةَ لُبُوسٍ لَكُمْ لِيُخَصِّنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ

“Ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik. Şimdi siz şükrediyor musunuz?” (21/80)

Ayette geçen صنعة/san'ate sözcüğü yine صَنَعَ kökünden türeyerek Türkçede kullandığımız “sanat” sözcüğünü karşılamaktadır. Öyleyse Dâvud Peygamber çok iyi ve ustaca zırh “yapmaktaydı”.

صَنَعَ fiilinin, فَعَلَ'den farklı olarak hayvanları ve cansız varlıkları kapsamadığını daha önce belirtmiştik. Kur'an'da bu fiilin veya türevlerinin hiçbir hayvana veya cansız varlığa isnat edilerek kullanıldığına rastlanmıyor olması, bu yargıyı doğrulamaktadır. Ayrıca çok iyi ve ustaca, özen göstererek ve bilgili bir şekilde yapılan bir eylemin, bir hayvan ya da cansız bir varlık tarafından gerçekleştirilmesi de şüphesiz beklenemez.

فَعَلَ, عَمِلَ ve صَنَعَ fiillerinin temel anlamlarının “yapmak” fiili ile karşılandığını görmekle beraber; bu fiillerin eş anlamlı değil benzer anlamlı olduğu, yani aralarında çok ince de olsa farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bu farkları genel bir bakışla tekrar hatırlamak için aşağıdaki şekle göz atmak faydalı olacaktır:

Öyleyse birebir aynı ifadeleri barındıran bazı ayetlerde bu fiillerin yalnız birinin değil, yerine göre her üçünün de ayrı ayrı zikrediliyor olmasında bağlam farklılıkları söz konusu demektir.

Aynı İfadelerin Bulunduğu Ayetlerde فَعَلَ, عَمِلَ ve صَنَعَ'nin Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de çokça göze çarpan ve genellikle ayet sonlarında görülen الله عَلِيمٌ بِمَا تَعْمَلُونَ / الله عَلِيمٌ بِمَا تَفْعَلُونَ / الله عَلِيمٌ بِمَا تَصْنَعُونَ gibi bazı ifadeler vardır.

İşte bu ifadeler, yukarıda da bahsedildiği gibi birebir aynı olmakla beraber, meallerde de kullanılan genel-temel anlam göz önüne alınarak Türkçeye aktarıldığında “Allah ne yaptığınızı hakkıyla bilendir.” Anlamına gelmektedir. Öyleyse bu tür ayetlerdeki farklı fiil kullanımlarının sebebini buraya kadar verilen bilgiler ışığında incelemek doğru olacaktır. Nûr suresi 41, Bakara suresi 283. ve Fâtır suresi 8. ayetler, bahsedilen duruma uygun düşen ayetlere örnektir:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir.” (24/41)

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَسْقِ اللَّهَ رِيبَةً وَلَا تَكْفُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْفُمْهَا فَإِنَّهُ أِنَّمِ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

“Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah’tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (2/283)

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سَوَاءُ عَمَلِهِ فَرَأَهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

“Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. (Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helak etme! Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilendir. (35/8)

Verilen her üç ifade, ayet sonlarında yer almaktadır ve süregelen bağlama istinaden ayeti sonlandırmaktadır. Nûr suresi 41. ayette geçen يفعلون fiilinin, Bulaç ve Esed dışındaki meallerin tamamında “yap-” kökünden çekimlenen fiillerle karşılandığını görmekteyiz. Buna karşılık Bulaç “işlediklerini”, Esed ise “edip- eylediklerini” şeklinde meal vermişlerdir. Ayet; فعل’in doğasına uygun olarak, göklerdeki ve yerdeki kuşların Allah’ı tesbih etmesini, yani in-

sandan başka varlıkların eylemini konu almaktadır. Ancak ayetin mealinde bu fiile ait semantik ayrım verilmemiş, anlamda detay kaybı yaşanmıştır.

Bakara suresi 283. ayette geçen *تعملون* fiili ise bahsedilen meallerin tamamında “yapmak” ile Türkçeye çevrilmiştir ve *عمل* fiilinin daha önce belirtilen kapsamına uygun olarak, “yazmak, birbirine güvenmek, emaneti teslim etmek, şehadeti gizlemek” gibi yalnızca insana özgü bilinçli davranışların ele alındığı bir bağlamda zikredilmiştir. Ancak yine meallerde “yapmak” eylemi ile karşılanmış, buradaki ince anlam ayrımı meallerde kaybolmuştur.

Fâtır suresi 8. ayette görülen *يصنعون* fiiline bakıldığında ise yalnızca Bilmen’in “işlemek” fiilini kullandığı, diğer meallerde bu fiilin “yapmak” ile karşılandığı görülmektedir. Ayetteki *يصنعون* fiili de yine içerdiği ince anlam farkına uygun olarak “kötü amelin kendisine süslü, allanıp pullanarak hoş gelmesi” şeklinde, alelade değil gayet amaçlı ve özenli eylemlerin kastedildiği bir bağlamda zikredilmiş, ancak bu semantik detay meallere yansımamıştır.

Her üç fiil de sadece “yapmak” anlamına geliyorsa; Allah, her halükarda “yaptıklarımızı” biliyorsa, bunu neden üç ayrı fiille bildirmeyi uygun görmüştür?

Hatırlanacağı üzere *فعل* iyi- kötü, kasıtlı- kasıtsız, insana- hayvana- cansız varlığa ait tüm eylemleri kapsamaktaydı. Öyleyse Nûr suresi 41. Ayette “Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir” mealinin bağlamında kastedilen eylemler de göklerdeki ve yerdeki insanların ve kuşların tesbihi bu kapsamdaki eylemlerdir.

عمل ise yalnızca kasıtlı ve daha çok insana ait iyi ya da kötü eylemleri bildirmektedir. Öyleyse Bakara suresi 283. ayetin “Her ne yaparsanız Allah onu bilir” şeklindeki mealinden, *insanların yaptıkları kasıtlı iyiliklerin* (emanete sahip çıkmak, yazmak) ya da kötülüklerin de (şahit olunanı gizlemek) Allah tarafından bilindiği anlaşılmaktadır.

صنع fiilinin ayırt edici özelliği ise yalnızca insanlara özgü olmakla birlikte özenle ve ustaca yapılan eylemleri anlatması idi. Öyleyse Fâtır suresinin 8. ayetinin “Çünkü Allah, onların bütün yaptıklarını bilir” şeklindeki mealinden anlaşılması gereken; Allah’ın, insanların *itina*yla, *sanat derecesinde ve ustaca* yaptıkları işleri de çok iyi bildiğidir. Ayrıca *صنع* fiilindeki bu anlam detayı göz önünde bulundurulduğunda ayette kötü amellerinden hoşnut olan ve sapık-

lık yoluna giden insanların, bunları bilmeden değil aksine bile bile ve itinaayla yaptıklarına ilişkin alt anlam da gün yüzüne çıkmaktadır.

Sonuç

Son üç ayet arasında derinliğine incelendiğinde görülen anlam farklılıklarının ve Türkçe çevirilerindeki anlam kayıplarının daha net ortaya koyulması, ayetlerin bağlamalarını inceleyerek mümkün olacaktır.

Öncesinde geçen ayetlerin de incelenmesiyle görülmektedir ki Nûr- 41'de Allah'tan korkan adamların davranışları ile kendilerine nur verilmeyen kâfirlerin davranışları anlatıldıktan sonra, bu iki grubun yaptıkları işler (Allah'tan korkanların iyi işleri ve kâfirlerin kötü işleri) için **عمل** çekimi kullanılmıştır.

Benzer şekilde Bakara 283. ayetin bağlamı incelendiğinde borçluya mühlet vermek, Allah'a dönüş gününden sakınmak, borcu yazarak kayda almak, şahitlik etmek, borcu tastamam ödemek gibi ancak insanlara özgü olan bilinçli ve kasıtlı eylemlerden bahsedildikten sonra Allah, **عمل** fiilinin çekimiyle yapılanlardan haberdar olduğunu bildirmektedir.

Fâtır 8. ayette ise Allah, dünya hayatındaki hoşlukların aldatıcı ve yapmacık olduğunu; kötü işlerin şeytan tarafından ustalıklı işlenerek süslü gösterildiğini bildirdikten sonra **صنع** fiilinin çekimi ile ayeti sonlandırmaktadır. Bu durum ise, hoş olmadığı halde hoş görülebilecek maharetle yapılan bu işlerin de Allah tarafından bilindiğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi benzer (çok yakın) anlamda olan üç fiilin, tek bir fiille (yapmak) Türkçeye aktarılmasında -özellikle Kur'an'ın anlamının tamamlanması açısından- çok önemli kayıplar yaşanmaktadır. Bunun için oldukça öz örnek ve öneriler sunmak adına; meallerde aşağıdaki gibi açıklayıcı parantezlerden faydalanarak çeviriler yapılması, anlamın korunması açısından daha yararlı olacaktır:

Örnek 1 (**عمل** ve çekimleri için): Allah, (herkesin ve her şeyin, iyi ya da kötü) tüm yaptıklarını bilir.

Örnek 2 (**عمل** ve çekimleri için): Allah, (insanların akıyla ve şuurlu olarak) yaptıkları (iyi ve kötü) her şeyi bilir.

Örnek 3 (**صنع** ve çekimleri için): Allah, (insanların özenerek ve mahirce) yaptıklarını bilir.

Yazılan meallerin, Arapçaya son derece hâkim ve ince bir dikkate sahip kimselerin elinden çıkması, Kur'an-ı Kerim'in belagatteki mucizesini canlı tutarak aktarılması açısından büyük önem arz etmektedir. Sadece üç fiil üzerinden bile görülebilen i'caz, Kur'an'ın tamamında mevcuttur. Bu sebeple meal yazarlarının her bir sözcüğü çok büyük bir titizlikle inceleyerek Türkçeye çevirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil*, c.I. Ankara: TDK Yayınları.
- Ateş, S. (2012). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bilmen, Ö. N. (2014). *Kur'an-ı Kerim, Meal-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım.
- Bulaç, A. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çantay, H. B. (2011). *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*, İstanbul: Risale Yayınları.
- El-İsfehânî, R. (2012). *el-Müfredât*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı*, çev. Koçtak, C.- Ertürk, A. İstanbul: İşaret Yayınları.
- İbn-i Manzûr. (1994). *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Karşlı, İ. (1997). *Arapça-Türkçe Temel Sözlük*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınevi.
- Öztürk, A. (1995). *Ansiklopedik Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Yazır, M. H. (2010). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Ankara: Sefa Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2013). *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Define Yayınları.

Notlar

- 1 D. Aksan, (2007). *Her Yönüyle Dil*. c. 1. s. 190.
- 2 İ. Karşlı, (1997). *Arapça-Türkçe Temel Sözlük*. s. 533, S. Mutçalı (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. s. 708.
- 3 El-İsfehânî, R. (2012). *el-Müfredât*. ss. 282-283.
- 4 İbn-i Manzûr. (1994). *Lisânü'l-'Arab*. ss. 528-529.
- 5 Bu çalışmada yararlanılan mealler şunlardır: M. Hamdi YAZIR, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali; Suat YILDIRIM, Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali; Süleyman ATEŞ, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali; Ali BULAÇ, , Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı; Muhammed ESED, Kur'an Mesajı; Ömer Nasuhi BİLMEN, Kur'an-ı Kerim Meal-i Âlisi ve Tefsiri; Hasan Basri ÇANTAY, Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim. Bütün kaynakların künyeleri kaynakçada verilmiştir.
- 6 İ. Karşlı, *age*, s. 464, S. Mutçalı, *age*, s. 643.
- 7 A. Öztürk, (1995). *Ansiklopedik Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*. s. 327.
- 8 El-İsfehânî, *age*, s. 348.
- 9 İbn-i Manzûr, *age*, ss. 474-478.
- 10 El-İsfehânî, *age*, ss. 286-287.
- 11 İ. Karşlı, *age*, s. 377, S. Mutçalı, *age*, s. 533.
- 12 A. Öztürk, *age*, s. 289.
- 13 İbn-i Manzûr. *age*, s. 209.
- 14 S. Mutçalı, *age*, s. 120.